

Деревянко Б. В. Господарсько-правова відповідальність учасників господарських відносин як можлива альтернатива кримінально-правовій відповідальності фізичних осіб // Регіональні проблеми боротьби з економічною злочинністю : мат. регіон. наук.-практ. конф. Донецьк, 16 травня 2003 року. — Донецьк: ДІВС. — 2003. — С. 50—55.

**Б.В. Деревянко, ад'юнкт кафедри ПРОБЕЗСФГВ
ДІВС МВС України**

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН ЯК МОЖЛИВА АЛЬТЕРНАТИВА КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВІЙ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Особливістю економічних злочинів (більш вірно «злочини у сфері господарської діяльності», оскільки саме таку назву має розділ VII Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року [1]) є високий рівень латентності. Через високий професійний рівень осіб, що скоюють злочини у сфері господарювання, тривалу підготовку, використання у своїх цілях інститутів комерційної та банківської таємниці значну кількість способів скоєння таких злочинів (лише способів ухилення від сплати податків за допомогою створення фіктивних підприємств нараховується більше двохсот, причому кількість та рівень їх підготовленості постійно зростає [2, с. 125]) тощо співробітникам відповідних служб і структур часто не вдається задокументувати усі характеристики складу злочину, а тим більше довести їх вину у суді. Крім цього, певна частина діянь, які «тінізують» економіку, не містить у собі складу злочину. В інших діяннях майже не можливо цей склад злочину довести (через складні корпоративні відносини часто буває неможливо встановити осіб, що володіють певними компаніями; з позиції норм антимонопольного законодавства порушень немає, а ринок тим часом через завуальованість реальних власників монополізується). Через недоведеність скоєння злочину (правопорушення) чи заниження різними способами підприємством-порушником коштів, на які може бути накладене стягнення, держава та/або суб'єкти господарювання, що постраждали від нього, не отримують відшкодування збитків. Слід також нагадати, що суб'єктом злочину у кримінальному праві є фізична особа – власник, керівник, бухгалтер, економіст, інженер, голова філіалу чи певного структурного підрозділу суб'єкта господарювання тощо. У разі скоєння злочину винні особи використовують усі можливі засоби для уникнення доволі суворого

Деревянко Б. В. Господарсько-правова відповідальність учасників господарських відносин як можлива альтернатива кримінально-правовій відповідальності фізичних осіб // Регіональні проблеми боротьби з економічною злочинністю : мат. регіон. наук.-практ. конф. Донецьк, 16 травня 2003 року. — Донецьк: ДІВС. — 2003. — С. 50—55.

кримінального покарання. А враховуючи високий рівень корумпованості у різних органах влади, їм це часто вдається. До того ж суб'єкт злочину - фізична особа у більшості випадків об'єктивно не зможе відшкодувати збитки юридичній особі, що постраждала від злочину. Однак це не означає, що слід припинити боротьбу із злочинниками і порушниками у господарській сфері країни, регіону, міста. Одним із можливих заходів такої боротьби могло б стати посилення кримінальної відповідальності за скоєння злочинів у сфері господарської діяльності і підвищення адміністративних та господарських санкцій за вчинення правопорушень, проте світова практика свідчить, що найкращим способом боротьби з такими злочинами є профілактика запобігання їх скоєнню.

З огляду на викладене уявляється доцільним звернути увагу на господарсько-правову відповідальність за скоєння злочинів у сфері господарської діяльності. Застосування широкого кола господарсько-правових санкцій до суб'єктів господарювання-порушників законодавства повинно стати альтернативою застосуванню кримінальної відповідальності щодо їх посадових осіб. Застосування господарсько-правових санкцій повинно сприяти захисту інтересів інших суб'єктів господарювання.

Тому важливою віхою у визначенні напрямків боротьби зі злочинами і порушеннями у сфері господарювання стало прийняття 16 січня 2003 року Господарського кодексу України (ГК України), який набуде чинності із 1 січня 2004 року. У ньому передбачено розділ V «Відповідальність за порушення у сфері господарювання». У главах зазначеного розділу передбачено можливість застосування господарських санкцій до правопорушника. Главою 24 передбачено загальні засади відповідальності, розкрито суть господарських санкцій, підстави відповідальності, межі, строки, порядок тощо; главу 25 присвячено виключно відшкодуванню збитків у сфері господарювання; главами 26 – 28 передбачено умови, порядок, терміни застосування до порушника господарського законодавства, штрафних та оперативно-господарських санкцій, адміністративно-господарських санкцій, санкцій за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства¹.

¹ Тут і далі в тексті див. [3].

Деревянко Б. В. Господарсько-правова відповідальність учасників господарських відносин як можлива альтернатива кримінально-правовій відповідальності фізичних осіб // Регіональні проблеми боротьби з економічною злочинністю : мат. регіон. наук.-практ. конф. Донецьк, 16 травня 2003 року. — Донецьк: ДІВС. — 2003. — С. 50—55.

Штрафні санкції (неустойку, штраф, пеню) учасник господарських відносин згідно із статтею 230 ГК України зобов'язаний виконувати у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання.

Застосування оперативно-господарських санкцій обмежується передбаченими договором і здійснюється тими учасниками господарських відносин, права яких були порушені невиконанням господарських обов'язків з боку суб'єктів господарювання та порушення господарських відносин. Тобто оперативно-господарські санкції згідно із статтею 235 ГК України є заходи державного впливу на правопорушника з метою припинення або запобігання повторенню порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку. При цьому зазначені санкції застосовуються незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарські зобов'язання. Отже, позитивом тут є можливість учасників господарських відносин і суб'єктів господарювання власними силами боротися з порушниками, а також уникати необхідності доказувати вину порушника. Обмеження видів оперативно-господарських санкцій передбачено господарським договором, підвищує роль останнього і покладає додаткову відповідальність на працівників юридичних служб, підприємств і компаній.

Адміністративно-господарські санкції встановлюють виключно законами, а правозастосування їх до порушників мають уповноважені органи державної влади або місцевого самоврядування. Основними видами адміністративно-господарськими санкціями, згідно зі статтею 239 ГК України можуть бути:

- вилучення прибутку (доходу);
- адміністративно-господарський штраф;
- стягнення зборів (обов'язкових платежів);
- зупинення операцій за рахунками суб'єктів господарювання;
- застосування антидемпінгових заходів;
- припинення експортно-імпортних операцій;
- застосування індивідуального режиму ліцензування;
- зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності;

Деревянко Б. В. Господарсько-правова відповідальність учасників господарських відносин як можлива альтернатива кримінально-правовій відповідальності фізичних осіб // Регіональні проблеми боротьби з економічною злочинністю : мат. регіон. наук.-практ. конф. Донецьк, 16 травня 2003 року. — Донецьк: ДІВС. — 2003. — С. 50—55.

анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності;

обмеження або припинення діяльності суб'єкта господарювання;

скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання;

інші адміністративно-господарські санкції, встановлені ГК України та іншими законами.

За порушення антимонопольно-конкурентного законодавства Антимонопольним комітетом України або його територіальними відділеннями можуть накладатися штрафи на суб'єктів господарювання-юридичних осіб та юридичних осіб, що не є суб'єктами господарювання. Крім цього, за вчинення дій, передбачених статтями 29-32 ГК України, а саме за зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірні угоди між суб'єктами господарювання, дискримінацію суб'єктів господарювання, недобросовісну конкуренцію посадові особи органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, а також громадяни, зареєстровані як підприємці, несуть адміністративну відповідальність згідно із законом. Також господарсько-правовими санкціями до порушників антимонопольно-конкурентного законодавства є вилучення незаконно одержаного прибутку (доходу), вилучення товарів з неправомірно використаним позначенням та копій виробів іншого суб'єкта господарювання, відшкодування збитків, спростування неправдивих, неточних або неповних відомостей, поширених порушником, за його рахунок.

Як бачимо, за вчинення суб'єктом господарювання або учасником господарських відносин окремих видів правопорушень передбачене застосування адміністративної відповідальності до їхніх посадових осіб. При цьому у ГК України не зазначається можливість застосування до посадових осіб кримінально-правової відповідальності, оскільки ними повинен бути скоєний злочин, а такі відносини виходять за межі регулювання господарського права. Проте очевидно, що під час скоєння посадовими особами учасника господарських відносин злочину сам учасник стає порушником господарського законодавства. При цьому застосування господарсько-правових санкцій до учасника господарських відносин чи суб'єкта господарювання не залежить від

Деревянко Б. В. Господарсько-правова відповідальність учасників господарських відносин як можлива альтернатива кримінально-правовій відповідальності фізичних осіб // Регіональні проблеми боротьби з економічною злочинністю : мат. регіон. наук.-практ. конф. Донецьк, 16 травня 2003 року. — Донецьк: ДІВС. — 2003. — С. 50—55.

застосування кримінального покарання до фізичної особи-власника чи посадовця. Застосування оперативно-господарських санкцій взагалі не залежить від вини порушника. З метою уникнення кримінального покарання чи зменшення тяжкості злочину винні особи зацікавлені у відшкодуванні збитків або відновленні порушеного учасником господарських відносин чи суб'єктом господарювання, власником чи посадовою особою якого вони є, права іншого суб'єкта господарювання чи учасника господарських відносин, серед яких є органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

Отже, у випадках, коли склад злочину у сфері господарювання може бути відсутнім або доведення його ускладнюється, за допомогою широкого переліку штрафних, оперативно-господарських, адміністративно-господарських санкцій, а також санкцій щодо порушників антимонопольно-конкурентного законодавства учасник господарських відносин отримує можливість самостійно (у випадку застосування оперативно-господарських санкцій) або за посередництвом відповідних державних органів відновити втрачене право чи повернути завдані йому іншим учасником господарських відносин збитки.

Окреслення у ГК України видів господарських санкцій, можливість застосування їх відповідними державними органами і самими суб'єктами господарювання, права яких було порушено, можливість застосування окремих видів санкцій у комплексі з іншими повинні мати позитивний вплив на запобігання скоєнню правопорушень і злочинів у сфері господарської діяльності.

Перспективним є зібрання заходів впливу на порушників господарських відносин в один кодифікований акт, який, будучи загальним стосовно багатьох нормативно-правових актів, окреслює напрями їх розвитку, адже норми спеціального законодавства, що суперечать положенням кодексу, після 1 січня 2004 року повинні бути приведені у відповідність до них.

Менша суспільна небезпечність господарсько-правового правопорушення порівняно зі злочином повинна запобігати ухиленню від виконання порушником-учасником господарських відносин вимог господарсько-правових санкцій.

Деревянко Б. В. Господарсько-правова відповідальність учасників господарських відносин як можлива альтернатива кримінально-правовій відповідальності фізичних осіб // Регіональні проблеми боротьби з економічною злочинністю : мат. регіон. наук.-практ. конф. Донецьк, 16 травня 2003 року. — Донецьк: ДІВС. — 2003. — С. 50—55.

Завдяки цьому господарсько-правові санкції повинні стати доповненням до кримінально-правових, а в багатьох випадках їх альтернативою. При застосуванні господарсько-правових санкцій підвищується можливість дотримання принципу справедливості відносно учасника господарських відносин, права якого було порушено. Норми розділу п'ятого ГК України надали перспективного напрямку розвитку спеціального законодавства щодо поширення видів господарсько-правових санкцій стосовно їх порушників, забезпечення їх належного виконання, запобігання ухиленню порушників від відповідальності.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25-26. — Ст. 131.
2. Лысенко В. Фиктивные предприятия: криминалистическая характеристика отдельных способов преступной деятельности // Підприємництво, господарство і право. — 2003. — № 4.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV // Голос України. — 2003, 14 березня.